

STRATEGIA GÓRSKA

1. Jak należy definiować obszary górskie w kontekście prowadzenia produkcji rolniczej?

Powszechnie spotykane delimitacje obszarów górskich w kontekście prowadzenia produkcji rolniczej brały pod uwagę wysokość położenia nad poziomem morza (polskie kryteria ONW i uchwała górską z roku 1985) oraz stopień nachylenia pól na stokach (uchwała górską z roku 1985). Do specyficznych cech terenów górskich mających znaczenie dla produkcji rolniczej należy zaliczyć:

- krótki okres wegetacji,
- niskie temperatury oraz duże ich zróżnicowanie dobowe i okresowe,
- duże i rosące wraz z wysokością nad poziomem morza opady atmosferyczne,
- słabe gleby o dużej zawartości części szkieletowych zagrożone erozją,
- zróżnicowanie ekspozycji i nachylenia pól na stokach,
- niewielkie powierzchnie działek i ich nieregularny kształt,
- znaczne rozproszenie pól powodujące wydłużenie dróg dojazdowych do pól,
- skumulowanie prac polowych w krótszym okresie czasu, co skutkuje między innymi krótszym okresem użytkowania sprzętu rolniczego, jego niższą wydajność,
- dłuższy okres żywienia zimowego zwierząt i konieczność przechowywania większej rezerwy pasz,
- wyższe koszty produkcji rolniczej,
- naturalny profil produkcji rolniczej: duży udział TUZ, dominacja produkcji zwierzęcej, w strukturze produkcji, ograniczenia glebowo-klimatyczne doboru roślin uprawnych.

Obszary górskie można zdefiniować, jako rodzaj obszarów wiejskich charakteryzujący się specyficznymi uwarunkowaniami fizjograficznymi i glebowo-klimatycznymi niekorzystnymi do produkcji rolniczej i kształtującymi naturalny profil tej produkcji oparty na TUZ i chowie zwierząt przeżuwaczy oraz ograniczonych możliwościach doboru upraw na gruntach ornym. Produkcja rolnicza ma charakter dostarczyciela dóbr publicznych i podtrzymuje żywotność tych terenów oraz ich atrakcyjność dla rozwoju turystyki wiejskiej. Szczególne znaczenie ma kultura niematerialna i materialna wsi górskich.

Są to obszary, na których rolnictwo znajduje się w mniej korzystnej sytuacji produkcyjno-ekonomicznej, wynikającej z istnienia specyficznych utrudnień o charakterze przyrodniczym.

2. Jakie są cechy charakterystyczne dla rolnictwa górskiego w regionie?

Sudety to stare góry o łagodnych zboczach, od wieków wykorzystywane rolniczo. Okres lodowcowy przyczynił się do ich malowniczego wyglądu. Klimat jest tu zróżnicowany. Okres wegetacyjny trwa od 200 do poniżej 150 dni, a średnie opady roczne wahają się od 600 mm do 1000 mm. Gleby cechuje różnorodność, lokalnie występują także gleby o większej przydatności do produkcji rolniczej.

Udział obszarów wiejskich w powierzchni ogólnej jest znaczący i wynosi od 90% do 100%, w zależności od gminy [2015]. Użytki rolne obejmują ponad 126 tys. ha, co stanowi 15% ziemi użytkowanej rolniczo w województwie dolnośląskim. Struktura użytków rolnych jest typowa dla gór i cechuje się dużym udziałem trwałych użytków zielonych, w granicach od 45% do ponad 60% powierzchni UR [2015]. Na terenach gmin sudeckich zlokalizowanych jest 15% wszystkich gospodarstw województwa dolnośląskiego. Są to gospodarstwa rozdrobnione i średnio o 3 ha mniejsze od przeciętnego areálu gospodarstwa dolnośląskiego wynoszącego 17 ha UR.

Cechą charakterystyczną gospodarstw sudeckich jest bardzo niska obsada inwentarza żywego, która nie tylko nie zapewnia wykorzystania potencjału paszowego TUZ, ale jest również niekorzystna z punktu widzenia łańcucha troficznego. Do poprawy tej sytuacji nie przyczyniły się na pewno pakiety rolnośrodowiskowe, wspierające tworzenie i utrzymanie łąk i pastwisk trwałych raz system dopłat bezpośrednich niewiążący subwencji finansowej z koniecznością minimalnej obsady zwierząt utrzymywanych na TUZ.

Gospodarstwa sudeckie w dalszym ciągu zachowują rolniczy charakter. Dla 17% gospodarstw sudeckich dochody rolnicze stanowią większość dochodów gospodarstwa. Podobnie, jak w innych rejonach kraju, istotną rolę pełnią dochody z pracy najemnej. Relatywnie więcej gospodarstw niż w średnio w Polsce i w województwie czerpie dochody z emerytur i rent, co świadczy o starzeniu się wsi sudeckich. Dodatkowym źródłem dochodów jest agroturystyka – rolnictwo gospodarstw górskich stanowi o ich atrakcyjności turystycznej.

Obszary górskie zakwalifikowano do regionu III, czyli regionu przemysłowo-turystyczno-rekreacyjnego (wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska). Region ten cechuje niski poziom rozwoju społeczno-gospodarczego i średnie warunki rozwoju. Ze względu na niską jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej, ale wysoką wartość środowiska przyrodniczego, podstawowym źródłem utrzymania ludności zamieszkującej ten region powinno być świadczenie usług rekreacyjno-turystycznych, a w dalszej kolejności działalność przemysłowa i rolnicza.

Rolnictwo na tym obszarze w przeważającej mierze powinno być ekstensywne lub specjalistyczne, ukierunkowane w produkcji roślinnej na sadownictwo oraz produkcję roślin włóknistych, warzyw i ziół, a w produkcji zwierzęcej na hodowlę bydła i owiec. Brak inwentarza żywego sprawia, że masa zielonej z TUZ nie jest w pełni wykorzystywana. TUZ pełni jednak ważne funkcje środowiskowe oraz krajobrazowe, co sprzyja rozwojowi turystyki wiejskiej.

W gospodarstwach sudeckich dynamicznie rozwija się turystyka wiejska. Agroturystyka ogranicza do minimum negatywne efekty ekologiczne i społeczne turystyki masowej, a dochód z tej działalności ma istotny udział w strukturze dochodów gospodarstw sudeckich (41% dochodu osobistego). Dlatego działalność agroturystyczna jest ważnym składnikiem dochodów pozarolniczych w gospodarstwach sudeckich i wspiera ich rozwój. Około 13% gospodarstw sudeckich, w tym 16% gospodarstw z powiatów jeleniogórskiego i kamiennogórskiego, uzyskuje ponad 50% dochodów z tych właśnie źródeł.

3. Jakie ograniczenia produkcji rolniczej na terenach górskich występują w regionie?

Podstawowymi ograniczeniami produkcji rolniczej na terenach górskich regionu dolnośląskiego są uwarunkowania ekofizjograficzne i ich bezpośrednie oddziaływanie na uprawę roślin i hodowlę zwierząt, czyli:

- zróżnicowane ukształtowanie terenu, czyli trudne warunki gruntowe i skomplikowana budowa geologiczna np. wysokościowe rzędne: uskoki, fałdowania; zalesienie, zadrzewienie i zakrzewienie pól; ruchy osuwiskowe; zmienna i/lub miejscowo niska miąższość profilu glebowego – gminy górskie, zasobność gleb i ich duże zróżnicowanie,
- roczne sumy opadów o znaczącej zmiennej intensywności – okresy bez opadów lub okresy opadów ciągłych np. powyżej 2 tygodni,
- roczne temperatury – o znacznych amplitudach – wysokie w lecie i niskie w zimie – od kilku lat utrzymujące się długotrwałe okresy upalne (susza dla upraw) lub długotrwałe okresy niskich temperatur – nie zawsze z pokrywą śnieżną (przemarzanie i ujemny wpływ na system korzeniowy roślin), bądź pokrywą śnieżną lub lodową długotrwałe się utrzymującą (ograniczenie wypasu zwierząt),
- niestabilna gospodarka wodna tzn. duża zmienność zasobów wody i gospodarowania nimi m.in. silne opady wywołujące powódź, okresowe leje depresji wynikające z okresów niedoboru – wysokie temperatury latem, brak opadów zimą lub działalność antropogeniczna przy bliskości zakładów eksploatujących wody; drobna i rozczłonkowana sieć wód powierzchniowych plus spływy powierzchniowe, zbytne nawodnienie gruntów; zastoiskowość lub odpływ podziemny, ilość i jakość wód powierzchniowych i podziemnych i źródeł,
- roślinność rzeczywista, tereny zielone i obszary chronione – ograniczające działalność hodowlaną,
- fauna rzeczywista, obszary chronione – ograniczające działalność hodowlaną,
- formy ochrony przyrody – ograniczające działalność hodowlaną.

Region Dolnego Śląska jest drugim po opolskim najcieplejszym regionem kraju, co powoduje stopniowe przesuwanie produkcji na obszary nizinne i ograniczanie jej na terenach górskich i podgórskich (również Przedgórze Sudeckiego) z uwagi na specyficzne naturalne utrudnienia. Uwarunkowania przyrodnicze, oprócz znacznego rozproszenia gospodarstw małoobszarowych i ograniczeń finansowych, bezpośrednio wpływają na funkcjonalność i strukturę ładu przestrzennego, a co za tym idzie właśnie produkcji rolnej. Do tego należy wspomnieć o ograniczeniach związanych z zachowaniem ciągłości procesów przyrodniczych, dbałości o krajobraz czy też odpowiednią gospodarkę i bilans (odnawialność) zasobów naturalnych, w tym np. wody.

4. Jakie identyfikujecie Państwo deficyty rozwojowe w kontekście rolnictwa górskiego?

Cechy przyrodnicze terenów górskich wyznaczają naturalny profil produkcji rolniczej. Duży udział trwałych użytków zielonych oraz ograniczony dobór roślin uprawnych na gruntach ornych kształtują kierunki produkcji rolniczej nie zawsze zgodne z jej ekonomiczną opłacalnością. Badania wykazały, że koszty produkcji rolniczej w gospodarstwach górskich są od 30-50% wyższe w porównaniu do gospodarstw nizinnych, co sprawia, że parytet dochodów rodzin rolniczych gospodarujących w górach jest niejednakowy.

Główne deficyty rozwojowe związane są z aspektami:

- **braku scalania gruntów** – brak korzystnych rozwiązań przestrzennych w uprawach,
- **środowiskowymi** – uwarunkowania przyrodnicze,
- **infrastruktury drogowej / transportowej** – miejscami ograniczonego, niedobrego stanu lub braku górskich dróg komunikacyjnych,
- **kulturowymi i tradycyjnymi** – mimo wieloletnich działań, szczególnie w produkcji żywności (bardzo wysoki poziom) nadal brak zachowania tożsamości z ziemią i kontynuacji tradycji upraw czy hodowli – czyli tego, co tak podoba nam się w austriackich czy szwajcarskich regionach. Mając miejscami bardziej surowy klimat, nie wykorzystujemy jego cech do tradycyjnej hodowli. Być może jest to brak dobrych praktyk (zmiany pokoleniowe), a być może nakłady finansowe i większe prawdopodobieństwo poniesienia strat (brak mechanizmów ochronnych sprawia, że rolnicy postępują zachowawczo, wybierając kierunek produkcji rolnej).
- **integracji społeczności lokalnej** – co prawda powstają grupy producenckie i zwiększa się rynek, nadal jednak dostęp do tańszych, sprowadzanych produktów o gorszych parametrach jest szeroki.
- **społeczno-demograficznymi** – migracja do miast, zwiększone koszty życia na wsi i zmniejszenie się rodzin rolniczych. Odstępowanie od produkcji na rzecz szybszego rozwoju modelu biznesowego, związanego często z handlem lub usługami innych branż.

5. Jakie dostrzegacie Państwo szanse rozwojowe rolnictwa górskiego w kontekście prowadzenia produkcji rolniczej?

Podstawową funkcją rolnictwa górskiego powinno być pozytywne oddziaływanie na środowisko przyrodnicze, które jest najważniejszym zasobem i walorem każdego regionu górskiego. Rola rolnictwa polega przede wszystkim na zachowaniu i wzbogacaniu unikatowych wartości przyrodniczych i krajobrazowych gór oraz dostarczaniu w ten sposób ważnych dla całego regionu górskiego dóbr. Oznacza to dbałość o bioróżnorodność środowiska przyrodniczego i walory krajobrazowe, ochronę przed negatywnymi skutkami erozji gleb, dbałość o jakość zasobów wodnych i zaopatrzenie w wodę terenów nizinnych, tworzenie warunków do rozwoju turystyki, zapobieganie nadmiernej migracji ze wsi i podtrzymywanie tożsamości kulturowej mieszkańców gór.

Jedną ze specyficznych cech rolnictwa górskiego są niewielkie możliwości wyboru profilu produkcji na podstawie sygnałów płynących z rynku. Uwarunkowania przyrodnicze narzucają bowiem sposób wykorzystania ziemi rolniczej, a to z kolei ma wpływ na kierunki chowu zwierząt. Ukształtowanie terenu oraz suma opadów wymuszają wysoki udział użytków zielonych w ogólnej powierzchni użytków rolnych należących do gospodarstw górskich. Produkcyjne wykorzystanie użytków zielonych jest z kolei możliwe

poprzez chów bydła i owiec. Charakterystyczną cechą rolnictwa górskiego powinien być zatem wysoki odsetek gospodarstw prowadzących takie właśnie kierunki produkcji.

W przeszłości popularnym kierunkiem produkcji w górach był chów owiec. Dziś ma on znaczenie marginalne, o czym świadczy niewielka liczba gospodarstw zajmujących się taką działalnością. Skutkiem takiej sytuacji może być nie tylko dalsza marginalizacja rolnictwa, jako dziedziny działalności gospodarczej w górach, ale także pogarszanie walorów przyrodniczych i krajobrazowych obszarów górskich. Jedną z ważnych form działalności gospodarstw rolnych na obszarach górskich powinna być sprzedaż bezpośrednia produktów rolniczych w gospodarstwie rolnym.

Szczególnie ważną formą wielofunkcyjności rolnictwa górskiego jest realizowanie działań rolno-środowiskowo-klimatycznych oraz rozwój rolnictwa ekologicznego. Im więcej gospodarstw uczestniczy w takich działaniach, tym większa jest szansa na podtrzymywanie i wzbogacanie walorów środowiska przyrodniczego gór. Z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że w ten sposób rolnicy rekompensują relatywnie małe znaczenie funkcji produkcyjnej gospodarstw. Mimo że odsetek gospodarstw uczestniczących w realizowanych działaniach jest wysoki, wdrażanie tych działań powinno mieć w przyszłości jeszcze większy zakres.

Szanse rozwojowe dla rolnictwa górskiego to wielofunkcyjny rozwój gospodarstw na tym obszarze w następujących kierunkach gospodarowania:

1. Rozwój produkcji bydła mięsnego oraz owczarstwa.
2. Rozwój gospodarstw realizujących działania rolnośrodowiskowo-klimatyczne oraz prowadzących produkcję metodami ekologicznymi.
3. Rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej.
4. Rozwój pozyskania energii ze źródeł odnawialnych, wykorzystujących potencjał rzek i potoków górskich, wykorzystanie energii elektrycznej z wiatru oraz wykorzystanie nadwyżki biomasy z produkcji rolniczej do produkcji bioenergii.
5. Rozwój MŚP w zakresie usług dla ludności.

6. Które z obecnie realizowanych działań polityki krajowej oraz instrumentów UE postrzegają Państwo jako najlepiej odpowiadające potrzebom obszarów górskich?

Instrumenty polityki krajowej i unijnej najlepiej odpowiadające potrzebom obszarów górskich:

- Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne,
- Działanie Rolnictwo ekologiczne,
- Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami – Płatności ONW,
- Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych,
- Inwestycje w gospodarstwach położonych na obszarach Natura 2000,
- Modernizacja gospodarstw rolnych,
- Premie dla młodych rolników,
- Restrukturyzacja małych gospodarstw,
- Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER.

7. Jakie zmiany należałoby rozważać w działaniach PROW, wsparciu krajowym, systemie płatności bezpośrednich, aby w większym stopniu pobudzić rozwój rolnictwa górskiego?

Obszary górskie charakteryzują się gorszymi warunkami rozwoju pod względem przyrodniczym, a także społeczno-gospodarczym. Mają wyjątkowe uwarunkowania terenowe i środowiskowe (najwięcej obszarów chronionych i objętych programem Natura 2000). Przekłada się to na specyfikę prowadzenia inwestycji – koszty są wyższe niż gdzie indziej. Dziś środki przeznaczone na rozwój obszarów wiejskich stanowią główne

wsparcie dla działalności rolniczej na obszarach górskich. W ramach pierwszego filaru (dotyczącego pomocy zwiększającej dochody rolników), gospodarstwa rolne położone na obszarach górskich kwalifikują się do płatności bezpośrednich na tej samej zasadzie co pozostali beneficjenci.

Gospodarstwa położone w strefie górskiej są dużym beneficjentem PROW. Korzystają głównie ze wsparcia w ramach dopłat do obszarów z ograniczeniami o niekorzystnych warunkach gospodarowania ONW. W PROW 2014-2020, dopłata za gospodarowanie na obszarach górskich przysługuje maksymalnie do 75 ha, tak jak do innych obszarów z problemami. Z kolei stawka płatności dla obszarów górskich wynosi 450 zł/ ha. Gospodarstwa górskie – beneficjenci działań PROW, korzystają z refundacji kosztów inwestycyjnych powiększonej o 10% (z 50 do 60%) z tytułu prowadzenia gospodarstwa na obszarach ONW. Dotyczy to głównie poddziałania „Modernizacja gospodarstw rolnych”.

Proponowane zmiany w PROW

Poddziałanie 4.1.3 Modernizacja gospodarstw rolnych:

- uwzględnienie w kosztach kwalifikowalnych inwestycji realizowanych na obszarach górskich zakupu zwierząt stada podstawowego: owiec, kóz, bydła mięsnego oraz mlecznego,
- uwzględnienia w kosztach kwalifikowanych inwestycji zakupu instalacji nawadniających dla plantacji owoców miękkich.

Poddziałanie 4.2 Wsparcie inwestycji w przetwarzanie produktów rolnych, obrót nimi lub ich rozwój

- zwiększenie dofinansowania do kwoty 500 tys.,
- rozszerzenie kosztów kwalifikowalnych związanych z zatrudnianiem pracowników (wynagrodzenia, składki ubezpieczeniowe).

Poddziałanie 5.1 Inwestycje zapobiegające zniszczeniu potencjału produkcji rolnej

- rozszerzenie kosztów kwalifikowanych o specjalistyczne projekty/plany dotyczące małej retencji oraz robót melioracyjnych,
- zgodnie z § 3. 1. pomoc przyznaje się spółce wodnej, korzystnym byłoby dodanie grupy rolników z danych obszarów jako wnioskodawcy

Poddziałanie 5.2 Inwestycje odtwarzające potencjał produkcji rolnej

- rozszerzenie kosztów kwalifikowanych o dofinansowanie ubezpieczeń mienia przed zdarzeniami losowymi.

Poddziałanie 6.1 Premie dla młodych rolników

- zwiększenie premii do kwoty 150 tys. w przypadku chowu bydła, owiec, kóz na obszarach górskich.

Poddziałanie 6.2 Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich

- zwiększenie premii do kwoty 300 tys.,
- zniesienie przepisu §3 ust.4 rozporządzenia szczegółowego dotyczącego niefinansowania inwestycji z innych środków publicznych. W konsekwencji, jeżeli beneficjent będzie uzyskiwał do kosztów składek ZUS lub wynagrodzenia dofinansowania z innych źródeł np. PFRON-u czy Funduszu Pracy, zostanie to potraktowane, jako naruszenie ww. przepisu.

Poddziałanie 6.3 Restrukturyzacja małych gospodarstw

- dodanie możliwości wsparcia dofinansowania rozwoju agroturystyki na obszarach górskich, poprzez uwzględnienie w kosztach kwalifikowanych wydatków związanych z dostosowaniem pomieszczeń na wynajmowanie pokoi, sprzedaży posiłków domowych lub związanych z podnoszeniem jakości już świadczonych usług, związanych z pobytam turystów w gospodarstwie rolnym.

Działanie 11. Rolnictwo ekologiczne

- Zwiększenie płatności ekologicznej dla gospodarstw położonych na terenach górskich. Zwiększone płatności powinny dotyczyć wyłącznie tych gospodarstw, które są głównym źródłem utrzymania i są zaangażowane w produkcję przez cały rok.

Proponowane zmiany w dopłatach bezpośrednich

1. Hodowla bydła mlecznego w oparciu o TUZ na terenach górskich i produkcja wysokiej jakości mleka powinna być dodatkowo wspierana w postaci powiększonej dopłaty do krowy – obecnie jest dopłata od 3 do maksymalnie 20 krów w wysokości 86,30 EUR/szt. (propozycja zwiększenia dopłaty do szt. o 50% obecnej stawki).
2. Wyższe dopłaty do ONW górskich (średnio o 30-50%).
3. Wyższe dopłaty do krów, bydła i owiec utrzymywanych na tym terenie (średnio o 30-50%).
4. Wyższe dopłaty w działaniu „Rolnictwo ekologiczne”, realizowanym na terenach górskich (średnio o 30-50%).
5. Wyższe dopłaty do inwestycji infrastrukturalnych i PROW, realizowanych w gospodarstwach na terenach górskich (średnio o 30-50%).

Proponowane zmiany wsparcia krajowego

- Zwiększenie wartości limitu sprzedaży produktów pochodzenia rolniczego z 20 000 zł na wyższą wartość w rolniczym handlu detalicznym i przy sprzedaży bezpośredniej. Należałoby również rozszerzyć miejsca uprawnione do sprzedaży.
- Zwiększenie dofinansowanie do paliwa rolniczego dla gospodarstw położonych na obszarach górskich jednocześnie zajmujących się produkcją zwierzęcą. Wynika to z wyższych kosztów eksploatacji maszyn i urządzeń.

Wsparcie rolników prowadzących gospodarstwa na obszarach górskich poprzez dofinansowanie ubezpieczenia ich mienia przed zdarzeniami losowymi. Obszary górskie bowiem bardziej niż inne tereny kraju są narażone na straty związane z działaniem sił przyrody. Częściej występują tutaj powodzie i związane z nimi zniszczenia, większe jest ryzyko huraganowych wiatrów powodujących straty w sadach, naruszających konstrukcje dachowe czy zrywające linie energetyczne.

Na stokach górskich częste są osuwiska ziemne i erozja chemiczna gleby. Wiele z tych zdarzeń nie jest objęte ubezpieczeniami powszechnymi – potrzebne są więc dodatkowe ubezpieczenia, zwykle kosztowne. Takie dodatkowe ubezpieczenia powinny być pokrywane, podobnie jak w krajach alpejskich, z funduszy publicznych.

8. W jaki sposób można pokonać ograniczenia strukturalne (rozdrobienie gospodarstw, ograniczenie pogłowia), aby rozwijać rolnictwo górskie w województwie?

Choć obszary górskie są w większości terenami wiejskimi, ich ranga nie wynika z produkcji rolnej. Rozwój turystyki poprzez inwestycje w infrastrukturę (budowę sieci dróg dojazdowych do miejscowości położonych wysoko w górach, dróg turystycznych, szlaków rowerowych profesjonalnie zaprojektowanych, kolei linowych, wyciągów, zaopatrzenia w wodę, rozwój Internetu) będzie szansą na rozwój tych gospodarstw ze względu na większą liczbę turystów, którzy zechcą korzystać z noclegów, gastronomii i innych atrakcji.

Szansa dla terenów górskich jest sprzedaż produktów lokalnych, regionalnych, które mogłyby być wytwarzane w gospodarstwach górskich. Produkty te powinny być propagowane i chronione. W krajobrazie gór dolnośląskich należy wpisać zwierzęta bydło, owce i kozy.

Należy wprowadzić program wsparcia hodowli zwierząt na obszarach górskich, poprzez pomoc producentom oraz rozwój bazy przetwórczej – ubojnie, małe mleczarnie.

- Promocja mleka wytworzonego na obszarach górskich jako produktu wysokiej jakości. Wsparcie dla gospodarstw, które będą przetwarzały pozyskane mleko na sery jako produkt regionalny.
- Promocja spożycia mięsa jagnięcego na szeroką skalę mogłaby zachęcić rolników z terenów górskich do hodowli owiec typu mięsnego. W Polsce nie ma tradycji spożycia mięsa baraniego, chociaż jest to mięso o wysokich walorach dietetycznych. Rozwój hodowli owiec typu mięsnego na obszarach górskich byłby możliwy pod warunkiem, że zostaną stworzone pewne kanały zbytu mięsa baraniego – jagnięcego. Wzrost pogłównia owiec w górach daje szansę na rozwój lokalnego przetwórstwa mleka owczego i produkcję serów owczych, a tym samym wzrost wartości dodanej gospodarstwa oraz wzrost atrakcyjności takiego gospodarstwa i okolicy.
- Promocję mięsnego wołowego wytworzonego w oparciu o TUZ na terenach górskich sudeckich. Pomoc we wdrażaniu krótkich kanałów sprzedaży wołowiny wytworzonej na górskich łąkach, poprzez współpracę pomiędzy rolnikiem a gastronomią – hotelarzami, restauracjami górskimi, a konsumentem końcowym.
- Wsparcie rozwoju sieci edukacji poza szkolnej w formie kursów dla dorosłych w celu umożliwienia zdobycia zawodów rzemieślniczych z dziedziny przetwórstwa np. serowara, masarza.

9. Jak wykorzystać lub wzmocnić istniejące już trendy w sektorze rolno-spożywczym (np. zapotrzebowanie na produkty lokalne, ekologiczne) w rozwoju rolnictwa górskiego?

1. Rozwój sprzedaży bezpośredniej z gospodarstwa w ramach RHD – nawet w ramach istniejących przepisów, ale przy ujednoczeniu podejścia służb sanitarnych i weterynaryjnych, większej przejrzystości interpretacji wymogów i pomocy ze strony służb przy rozpoczynaniu działalności. Uproszczenie wymagań dotyczących znakowania i etykietowania produktów pochodzących z gospodarstw rolnych.
2. Rozwój hodowli owiec i kóz w warunkach górskich. Opracowanie technologii przetwórstwa mięsa baraniego przydatnych na poziomie gospodarstwa. Upowszechnienie możliwości takiego przetwórstwa wśród rolników za pomocą wydawnictw czy szkoleń, a jednocześnie promocja produktów z baraniny wśród społeczeństwa.
3. Rozwój badań w kierunku opracowania nowych, nowoczesnych technologii wykorzystania wełny owczej, tak aby firmy były zainteresowane zakupem wełny od rolników.
4. Opracowanie nowych technologii przetwórstwa ziół uprawianych w warunkach gospodarstw górskich i zbieranych, dziko rosnących roślin, na cele spożywcze, kosmetyczne, farmaceutyczne itp. Powinno to spowodować wzrost zainteresowania uprawą ziół w szczególnie czystych terenach górskich i ewentualnie rozpoczęcie przetwarzania na poziomie gospodarstwa.
5. Wsparcie działań przetwórczych podejmowanych przez rolników na terenach górskich poprzez kampanie informacyjne kreujące zainteresowanie ludzi i promujące jakość produktów.